

**Opponensi vélemény**  
**Csúri Károly *Konstruktionsprinzipien von Georg Trakls lyrischen***  
***Textwelten* c. akadémiai doktori értekezéséről**

Irodalmi közhelyszámba megy, hogy Georg Trakl olyan vitathatatlan klasszikusa a modernségnek, akinek a rangját tekintve megvan, költészettörténeti helye és irányzati hovatartozása körül (Neuromantik, „Dunkle Lyrik”, Symbolismus, „poésie pure”, Hermetismus, Expressionismus) viszont máig hiányzik a szakmai közmegegyezés. Talán kevésbé ismert azonban az a tény, hogy ennek a szuggesztív retorikai telítettségű lírának nem a nyelvi gazdagság vagy a lexikai sokszínűség kölcsönöz világirodalmi rangot, hanem éppen azok a poétikai tényezők, amelyek rendre megosztják a Trakl-filológia következtetéseit. A Trakl szépirodalmi szövegeire kiterjesztett statisztikák mindössze 3800 lemmával számolnak, szemben például Goethe 90 000-es szókincsével. S ez még akkor is feltűnő különbség, ha utóbbit a Goethe összes íásaiban előforduló lemmák száma adja ki. Ez a nagy eltérés ugyanis már első nézetben cáfolja azok vélekedését, akik az ún. lexikai-stilisztikai sokszínűségben látják minden nagy költészet nyelvi biztosítékát. Vagy másképpen fogalmazva, a nyelvi műalkotások esztétikai rangja elsődlegesen nem a lexika és grammatika virtuóz kombinációiból származik.

Csúri Károly Trakl teljes költészetét vizsgáló munkájának nagyságrendjéhez ráadásul annak rendkívüli szakmai tétjei is társulnak, hogy olyan anyanyelvi értekezők formálta erőterbe lépett be, akik – Hugo Friedrichtől Paul Hoffmannon, H.-G. Kemperen és Preisendanzon át W. Killyig – nemcsak a Trakl-filológia tekintélyeinek, hanem jelentős részben a modern líraértést is meghatározó kutatóknak számítanak. A hazai irodalomtudományi kontextust tekintve pedig kifejezetten ösztönzőnek bizonyulhat az az elméleti-poetológiai értelmezési igény, amely a marxizmusból alig kikeveredett helyzetben is újraéledt „társadalomtörténeti” obszesszióval szemben nem az irodalom külpolitikájának faggatását, hanem az irodalmi művek értő, *irodalmi-poétikai* olvasatait szorgalmazza.

Csúri ugyanis nem kisebb feladatra vállalkozott, mint hogy azt derítse föl Trakl költészetében, milyen konstrukciós elvek szerint épül föl a versek szövegvilága, illetve, hogy milyen tapasztalati-szemléleti sematika és sémastruktúrák belső kombinációja teszi egyáltalán hozzáférhetővé a mindenkori poétikai konstrukció elveit, szabályrendszerét. A világos referenciális viszonyokat felfüggesztő és elbizonytalanító tényezőket, azok viselkedését – a többértelműségtől az idő- és térszerkezeteken és az atmoszférikus effektusokon át az ismétlődésekig – rendre úgy kapcsolja a konkrét szövegek médiumán keresztül vissza a konstrukciós elvekhez, hogy e műveletekkel nem az egyértelmű megfeleltetések allegoréziseit szorgalmazza, hanem így határolódik el azoktól a (ma kétségkívül divatos) értelmezői eljárásoktól, amelyek a figuratív eldönthetlenségekre hivatkozva a pusztán többértelműség formalizmusára egyszerűsítik az esztétikai tapasztalat hatásformáit. Csúri mindenkor abból indul ki, hogy a mű lehetséges világa nem

formai virtuozitás terméke, hanem a szöveg közlési igényének poétikai megnyilvánítója, mert minden műnek abban van a létoka, hogy akar mondani valamit.

Mindezt olyan elméleti és módszertani következetességgel, összetartott és átlátható érveléssel, illetve poétikai kontextus-építéssel hajtja végre, hogy műveletei soha nem a meggyőzés kikényszerítésére irányulnak, hanem az interpretációkból adódó következtetések beláthatóságának vagy méltányolhatóságának teszik hozzáférhetővé a feltételeit. Ennek a döntően konstrukcionista-poetológiai eljárásnak a következetessége részint abból a jól látható rokonságból származik, amely az elsősorban a szövegi kijelentésekre összpontosító értekezést a szemantikai strukturalizmus hagyományaihoz fűzi s annak premisszái szerint kezeli a befogadás/olvasás esztétikai tapasztalatát is. Az egész értekezés impozáns átgondoltsága, illetve magának az átfogó vállalkozásnak – a pozitivizmus találó biológiai kifejezésével mondott – kimerültsége tehát nem egyszerűen annak köszönhető, hogy a szerző kutatásainak több mint három évtizede Trakl költészete áll a középpontjában. A szembeszökő metodológiai rendezettség – a fogalomhasználat gondos precíziójától az érvevezetés biztonságáig – elsősorban abból származik, hogy a szemantikai strukturalizmusnak ez a változata az irodalmi szövegfejlesztő elvek olyan működésével azonosítja az esztétikai *tárgy* előállítását, amely az evokált világszerűség valamely lehetséges változatán keresztül alapozza meg a befogadás tapasztalatát.

A lehetséges világok elméletei olyan konstrukcióban helyezik el a világszerűség esztétikai megtapasztalhatóságát, amely a művészetet ugyan nem a művön kívüli valóságnak való megfelelés instanciája alá helyezi, de ugyanannak a kartéziánus objektum-szubjektum oppozíciónak terméke, mint azok az esztétikai magyarázatok, amelyek – az irodalmat a valóságtapasztalat modifikációjaként elgondolva – rendre a műalkotásoknak a valósághoz való viszonyából indulnak ki. A műalkotás kijelentéseinek igazságértékét a fenti elméletek így kivonják ugyan a tényeknek való megfelelés (igaz vs hamis ítéletek képezte) rendszeréből, de a szöveg nyelvi lehetőségeit kényszerűen egy másik vonatkoztatási szisztémának rendelik alá, amelyben a *fikcionális világ* saját törvényei tartalmazzák az igaz vs hamis kijelentések ismérveit. Ez a konstrukció valahogy úgy van elgondolva, mintha a(z itt egyszerűen a *fiktív*vel azonosított) irodalmi szöveg kijelentései úgyszólván utólag – az ún. értelmező irodalmi magyarázat során – volnának felülvizsgálhatók annak a saját, evokált („lehetséges”) világnak való megfelelésre nézve, amelyet ezek a kijelentések a szöveg keletkezési aktusával egyidejűleg létesítenek. De még ha elismerjük is pl. a Rescher-féle koherenciaelmélet itteni irodalmi alkalmazhatóságát, nehéz eltekintennünk attól, ami meglehetősen szűk mederbe tereli a lehetséges világokból kiinduló irodalmi magyarázatokat. Nevezetesen attól, hogy a tárgyi szembenállásból levezetett esztétikai tapasztalat, illetve a fiktív világszerűségre egyszerűsített műalkotás fenomenológiája szükségszerűen a megfeleltethetőségek *kijelentéslogikai* nyelvére egyszerűsíti a műalkotás logikai kognícióra nem korlátozható, komplex modális hangolású beszédét és annak közlési igényeit. „Nincs az a kijelentés – írta Gadamer még 1957-ben –, melyet egyedül az általa feltárt tartalomra nézve meg

lehetne érteni, ha a kijelentést a maga igazságában akarjuk megragadni. Motivált minden kijelentés. Minden kijelentésnek vannak olyan előfeltételei, amelyeket nem jelent ki. Egy kijelentés igazságát csak az képes valóban felmérni, aki ezeket az előfeltételeket is odagondolja.” (Gadamer: Was ist Wahrheit? In: Uő.: *Gesammelte Werke Bd. 2. Hermeneutik II.* Tübingen: J. C. B. Mohr 1993, 52.)

Így tekintve a kartéziánus szemléletszerkezet megőrzése egyfelől meglehetősen szűk költészettörténeti mederbe tereli Csúri „konstruktivista-poetológiai megközelítéseit” (48. l.), másfelől a költői mű *világszerűsége* melletti határozott döntése azonnal kiküszöböli a költészet egyéb lehetséges meghatározásaiból (szó- és beszédművészet, nyelvi-retorikai mondás, közlemény; „a reprezentált hang nyelve”, dialogikus képződmény stb.) adódó lehetőségek mérlegelését is. Különösen, hogy az irodalmi műnemek közül éppen a költészet esetében a legkevésbé kézenfekvő a *világszerűség* primer és lényegi jellemzővé nyilvánítása. Azt nem állítanám, hogy lehetetlen, de a magától értetődésének alátámasztására a disszertáció nem fordít különösebb figyelmet. Mindez azért sajnálatos némileg, mert a szoros strukturális szemantikai érvvezetésnek és konstrukcióalkotásnak világos és jól átgondolt megértéselméleti alapjai vannak.

A lehetséges világok elmélete azzal is szűkíti az irodalmi értelmezés művelési területét, hogy közvetlenül a szöveg konstrukciós elveire összpontosítva nem keres számottevő kontextuális támogatást. Lényegében a szöveg szerveződésének folyamatát követve magának az esztétikai-poétikai hatásnak a kiváltójaként úgy tünteti ki a strukturális-szemantikai tényezőket, hogy eltekint a recepcióval való találkozásuk minden körülményétől. A műalkotásnak egyedül létet és értelmet adó befogadással szemközt jelzi ugyan, hogy a szöveg-konstituensek irodalmi relevanciája felőli döntés mindig a mindenkor recepció kezében van (pl. 43.), de semmiféle segítséget nem ad e dialogikus történés fenomenológiájának elgondolhatóságához. Ezzel, persze, el is veszíti a hatástörténeti összefüggésekből adódó költészettörténeti értékelés poetológiai támasztékait is, pl. annak magyarázhatóságát, hogy bizonyos versek miért nyernek, s mikor veszítenek esztétikai megszólító erejük intenzitásából. (A kanonikus és „agyonelemzett” *Grodek*-nek a disszertáció nem szentel akkora figyelmet, mint amilyet pl. a *Dämmerung*-nak vagy az *Untergang*-nak, de hatástörténeti érvekkel nem támasztja alá az ilyen – szerintem egyébként helyes, de megokolandó – döntéseit.)

Mindez azért sajnálatos némileg, mert Csúri finoman artikulált interpretációinak – melyek példaszerű gondossággal követik az evokált látványelemek és a konvencionális és tapasztalati alapú szemantikai sémák (mint „sztereotip sémaképzetek”, 197. l.) összekapcsolódását a szövegstruktúrák temporális kifejlésének folyamatában – megértés-elméleti premisszái jóval többet tennének lehetővé annál, mint hogy a konstrukciós elvek vizsgálata egy alapvetően fikcionált és képzeleti világ képződésére korlátozódjék. Mert itt nem az az igazi kérdés, igaznak bizonyulhat-e egy-egy olyan versbeli kijelentés, mely szerint „A föld kék, mint egy narancs” (Eluard: *La terre est bleue*), vagy hogy alvó arcokról „mint a viharba került lepke” hogyan „rántatnak [el] a mosolyok” (József Attila: *Kiknek adtam a boldogot...*). A lehetséges világok szemléleti keretei között Eluard-ral szólva

ugyanis „nem hazudnak a szavak”. E kijelentéslogikai eseteket a fenti felfogás biztonsággal el tudja választani a külső referencializáció tényigazságainak kérdésétől. Sokkal inkább ott keletkezhethet hiányérzetünk, ahol a komplex versbeszéd nem-szemantikai tényezőinek jelentésképző lehetőségei felől várnánk felvilágosítást.

Az értekezésben szinte kimerítő vizsgálatát kapjuk a láthatatlan versbeli látványok képződésének, illetve jelentésvonatkozásaik (pl. tájképek, évszak-képzetek és történetek szemantikai implikációi) viselkedésének – egészen azok mitológiai és biblikus vonatkozásaiig, de csak nagyon kis részben annak „analízisét”, miként részesülnek e látványok képzeletbeli realizációjából, sőt, miként teszik egyáltalán lehetővé az elképzelésüket azok a nem-szemantikai materialitások, amelyek elválaszthatatlanok a szöveg partitúráját *műalkotássá* változtató versbeszéd komplex hangnemi-dikcionális akusztikumától. Másképpen szólva a lírai műalkotás realizációjának – hiszen a versnek mindig hangzó beszédként van csak teljes „világa” – azoktól a tényezőitől, amelyek segítségével az (epika-olvasástól eltérően) némán is mindig hangoztató befogadás alapvetően mindig *opszisz* és *melosz* elválaszthatatlan összjátékában alapozza meg a költészet esztétikai tapasztalatát. Az értekezés okfejtései – a melankolikus-elégikus hangnemtől a metrikus ritmus viselkedéséig – érintik ugyan a modális hangolás némely összetevőjét, de a szóképretorikai hangzástól a metrikus dikción át a vers hangtestének viselkedéséig úgy kezelik ezeket a materialitásokat, mint amelyek inkább olyan többértelműségek és ambiguitások előállítói, amelyek úgyszólván – átláthatatlanná és nehezen fölfejtetővé téve azt - megnehezítik a vers üzenetének explikációit. Így ilyenkor az az olvasó benyomása, mintha a Csúrinál elsődlegesen kitüntetett kognitív jelentésképződés interpretációs feszültségben állna saját materialitásaival, azaz, mintha az értelmi jelentésképződésnek csupán afféle elválasztható tartozékai volnának a szöveg retorikai-szintaktikai, dikcionális és hangzásbeli jellemzői. Vagyis mintha a művészi jelentés átsajátíthatóságának maguk a „szimbolikus”, „metaforikus” értelemben stabilizálhatatlan komponensek volnának az akadályai.

Könnyű volna itt arra a következtetésre jutni, hogy az irodalmi olvasást a fenti értelemben épp az a felfogás teszi lehetetlenné, amelyik képies beszéddel és metaforikus-reprezentációs nyelvhasználattal azonosítja az irodalmiságot. Ez az értekezés azonban – noha nem mentes a nyomaitól (ld. a korai versek és a szimbolizmus kissé konzervatív Hoffmann-féle értelmezésének távlati összekapcsolását) – nem téved ebbe a hibába, de annak árát, hogy épp ezt a veszélyt elkerülje, hajlik arra, hogy a fikcionalitásra, imaginatív *világszerűségre* korlátozza a lírai szövegek irodalmiságának mibenlétét. Hangsúlyozni szeretném, hogy ezzel nem valamiféle dogmatikus többértelműség és a formális polivalenciák kétes esztétikai vonzerejét akarom hangsúlyozni, hiszen a műalkotásnak mindig van közlési igénye, sőt, *jelentés*es üzenetre törekszik. Mindössze arra emlékeztetnék, vajon nem szenved-e hiányt a művészi jelentés megszólaltatására törekvő értelmezés akkor, ha korlátozza a jelentésképződés nem-szemantikai összetevőinek részesedését az esztétikai tapasztalatot kiváltó történésben.

Csúri értelmezéseinek ez a stratégiája különösen ott vezet kisebb-nagyobb interpretációs egyoldalúságokhoz, ahol a vers materiális összetevőinek viselkedése

ráadásul feltűnő és jelölt kapcsolatban áll a szemantikaiakkal. A jambikus lejtésű *Dämmerung* például hárfát, melódiát, hamis hangot, lelketlen hangzást emleget, szonettnyi terjedelemben aligha részleges jelentőséggel, az értelmezés viszont sokkal inkább az estébe hajló *látvány* képzetei segítségével párhuzamosít elmúlást, kimerülést, lelki hanyatlást és kibékíthetetlenséget – lényegében csak motivikus szinten véve tudomást (58. l.) a tematizált hangzás és a szemantikum melosza közti kapcsolatról, melyet csak bonyolít az ötös jambusok emelkedő hang- és ritmushatása, rendre egy éppen nem drámaiatlan melankolikusság („Schwermut”) összetett hangolását felerősítve. A korai versek közül például a *De profundis*-ban is konstitutívnak látszik a fekete eső áztatta, vigasztalan tarló látványát evokáló szöveg hangteste (sch, st, schw-hangzók; „Stoppelfeld”, „Zischelwind”) és a zárlat kristályos angyali hangzatai közti materiális feszültség („Klangen wieder kristallne Engel”).

Mármost ha az értekezés nem pusztán térbeli és látványbeli struktúráként vagy szerkezeté-válásként gondolná el a vers hangzó beszédben keletkező világát („Gebildewerdung”), alighanem drámaiban, de mindenképp termékenyebb módon szembesülhetett volna az ún. „én-hasadás” Traklnál mindvégig konstituív problémájával is. A monográfia tulajdonképpen ugyanis mindvégig figurális vagy lélektani (pl. a káini és ábeli Rossz és a Jó), személyiségszerkezeti kérdésként kezeli a versbeli én poétikai viselkedését, elsősorban a bűn és büntudat, illetve a kárhozat- és megváltástörténeti horizont tematikai horizontjában tartva a jelentésesíthetőségét. Annak, hogy a lírai szubjektum beszélő valakiként való azonosíthatóságának – a vers eredendő aposztrofikusságától a vokatív moduszon át az olvasás szükségszerű prozopopeikusságáig – számos poetológiai, magából a lírai megnyilatkozásból adódó nehézsége van, lényegében nincs nyoma az értekezésben. Az egyébként remekül elemzett *Untergang* önmagát sírban fekvőként „evokáló” beszélője (vagy beszélői...) például – aki ráadásul nemcsak lát és hall, hanem érzel is – bizonyára bonyolultabb ontológiai és poétikai pozíciókkal lett volna felruházható, ha a fenti összefüggésre is kiterjedt volna a húszegynéhány oldalas értelmezés (194-206. l.). E hiánynak alighanem abban van a távolabbi magyarázata, hogy az értekezés – Hugo Friedrichtől Käte Hamburgerig – feltűnően takarékosan bánik még azokkal a régebbi líraértelmező klasszikusokkal is, akik nem steril líraelméletekre törekedtek, hanem éppen annak a modernségnek a közegében vizsgáldtak, amelynek Georg Trakl az egyik klasszikusa. Akinek ráadásul Heidegger is két olyan tanulmányt szentelt, amelyek – bár inkább gondolkodástörténet távlatban emelik klasszikussá az *Abgeschiedenheit* poétikai magatartásmintáját – ma már aligha megkerülhetők a Trakl-irodalomban.

Félreértés ne essék, az irodalom- és költészetértelmezésnek azon a szövegelméleti és poetológiai területén, amelyet vizsgálatai számára korrekt és pontos határoeltsággal jelölt ki a dolgozat, gondolatilag igen magas fokon és maradéktalan módszertani perfekcióval teljesíti a célkitűzéseit. Elemzése a német nyelvű Trakl-irodalom legelmélyültebb és legszisztematikusabb teljesítményei közé tartoznak, a monográfia bielefeldi kiadására (Aisthesis Verlag 2016) jelenleg is számos releváns hivatkozás esik. Ha nem volnánk ennyire közel az eredeti

megjelenés idejéhez, biztonsággal mondhatnánk, a könyv sztenderd hivatkozási helye a Trakl-szakeredalomnak. Arra is utalnunk kell itt, hogy Csúri egykori témaválasztása szerencsés módon éppen arra az időszakra, pontosabban, annak az időszaknak a legtermékenyebb periódusára esett, amikor a Trakl-kutatásban már több oldalról is megkerülhetetlenné vált annak kérdése, vajon maradnak-e egyáltalán közös pontok a konvencionális esztéta műértelmezések, illetve azon törekvések között, amelyek – Preisendanz kifejezésével élve – a „szövegformáló konstituensek” viselkedésének vizsgálatával közelítettek e szövegekhez (Wolfgang Preisendanz: *Auflösung und Verdinglichung bei Trakl*. In: Iser (Hg.): *Immanente Ästhetik. Ästhetische Reflexion*. München: Fink 1966, 228). Vagyis, hogy vajon az „individuális szövegimmanens struktúrák karakterisztikuma” összekapcsolható-e egyáltalán a szövegek jelentéstartalmára vonatkozó kérdésekkel.

Interpretáció és leírás viszonyának ilyen kiéleződésére eladdig kevés példa volt a modernség kutatásában, különösen nem a hazai irodalomtudományban. Egészen különleges kivételként azonban Csúri és Bernáth Árpád kutatásai már a hetvenes évek elején is szerves összhangban álltak az irodalomértelmezés nemzetközi kérdésirányainak változásaival. Elegendő talán emlékeztetnünk arra, hogy már a *Formateremtő elvek a költői műalkotásban* c. kötetben (Bp.: Akadémiai 1971) közzétett, máig mérvado Kassák-értelmezés tudatos választ adott a fenti dilemmára és Bonyhai 1968-as *Szarvas-ének*-, illetve *Todesfuge*-értelmezésével együtt érvényesen cáfolta azokat a hiedelmeket, hogy a hazai irodalomtudomány mindenféle irodalomszemléleti és társadalomtörténeti okokból szükségszerű ütemkülönbségben volna a nemzetközi folyamatokkal. Egészen sajátos, és máig korrekcióra szoruló mulasztása irodalomtudományi közelmúltunk feldolgozásának, hogy lényegében máig nem érzékeli, a modern magyar irodalomtudomány valódi *szakmai* jelenlétét a nemzetközi szintéren nem azok a munkák biztosították, s főleg nem azok voltak a hivatkozottak, amelyeket itthon ilyenek gyanánt emlegettek a vonatkozó kézikönyvek (nemrég pl. *A strukturalizmus után*, 1992), hanem éppen a szegedi iskola itthon mostohán kezelt, vagy legfölbbe szórványosan elismert teljesítményei. Egészen furcsa esete a szakmai amnéziának, hogy a hazai strukturalizmus legfrissebb történeti szemléje (in: *A magyar irodalom történetei III.*, Bp.: 2007) még Nyíró Lajos életrajzát(!) is részletezi, de Bernáth és Csúri munkásságát nem tartja említésre érdemesnek. (Ahogy egyetlen helyet leszámítva az egész 900 oldalas kötet sem...)

A szisztematikus elméleti és módszertani alapvetés olyan poetológiai teljességű eredményekhez segíti hozzá Csúri Károly munkáját, amelyeknek a részletesebb összefoglalását nyilvánvalóan más keretek közt lehet majd elvégezni. Le kell azonban szögezni, hogy a közel száz(!) versértelmezés során elvégzett szemantikai (finom)struktúra-vizsgálat nemzetközi összehasonlításban is az eddigi legteljesebb kísérlet a Trakl-szövegek konzisztens magyarázatára. E kivételes teljesítményhez járul még, hogy a monográfia úgy helyezi kritikai látószögbe Trakl ún. alkotói korszakait, hogy nem stílustörténeti egységet vagy a periódusküszöbök színre vitte szemléleti és tematikus hangsúly-különbségeket erőlteti, hanem a maguk változékonyságában is következetesen érvényesülő szövegkonstrukciós elveket

felismerve és feltárva ad – a korai „neoromantikus”(?) hangulatlírától az „expresszionista”(?) prózaversekig – egységes képet Trakl verseinek poétikai „működésmódjáról”. A Trakl-versek konstrukciós elveinek kombinatív alakulását több szerkezeti szinten is olyan gondossággal követi végig a monográfia, hogy a lírai műfajokban mindig konstitutív ismétlődési formáknak, illetve szemantikai ambiguitásoknak rendre képes föltárni a funkcionális egyediségét, miközben a visszatérő sémastruktúrák viselkedésének leírása nem esik áldozatául a(z ilyenkor elvileg fenyegető) szisztematizálhatatlan esetiség kísértéseinek. Külön érdeme a monográfiának, hogy a ciklusok és részciklusok bonyolult és költészettörténetileg nagyon is releváns viszonyait olyan artikulált teljességgel vizsgálva vonja be az értelmezéseibe, amilyenre eddig nem tett kísérletet a Trakl-filológia. A korai és az ún. „érett” Trakl szövegei közti kapcsolatok strukturális oldalról vizsgált működése így sem a dinamikus szövegkritikai dogmák relativizmusának, sem az *ultima manus* pozitivista kísértésének nem esik áldozatául.

Fontos vonása a monográfiának, hogy nem kerüli el a szembesülést más poétikai kiindulású kutatások releváns eredményeivel sem. Mert miközben nem tartózkodik tekintélyes Trakl-monográfusok argumentációs úton alá nem támasztott tételeinek megkérdőjelezésétől, méltányolható érveket sorakoztat fel olyan újabb keletű interpretációkkal szemben is, amelyeknél a szemantikai vagy hermeneutikai relativizmus formalizmusának veszélyét ismeri fel. Vizsgálatainak eredményessége némelykor azt is valószínűsíti a szerzővel, hogy ez a típusú struktúráképződési értelmezés akár olyan általános érvényre is számot tarthat, amely elvileg a modernség más alkotásaira is kiterjed. Itt azonban közvetett óvatosságra inthetne annak tapasztalata, hogy az, amikor egy értelmezés nem szorgalmazza a stabilizálhatatlan szemantikai, sőt grammatikai-szintaktikai ambiguitásokat feloldását, nem bizonyul okvetlenül az értelmezési relativizmus vagy a hiányzó strukturális koherencia esetének. Amikor az értekező egy helyütt – szerintem némileg elsietett módon – a *Verwandlung des Bösen* aszindetonjainak értelmezése kapcsán azt rója fel (más Trakl-elemzőket is felsorakoztatva) Moritz Baßlernek, hogy dekonstruktivista módon eltekint a szöveg koherens és integrális tartalmaitól (165. l.), kontroll gyanánt érdemes lett volna olyan Trakl-szövegeket is összehasonlító vizsgálat alá vonni, amelyekben a dekonstruktív relativizmus szándéka nélkül sem volna könnyű fölszámolni a beszéd szintaktikai stabilizálhatatlanságát.

A szövegek dezintegrációjában éppen nem érdekelt Preisendanz például olyanként veszi számba az 1913-as *Verfall* mondattani többértelműségeit, mint amelyeken aligha „segít” – már csak a szonett belső, ellentétező struktúrája miatt sem – valamely kíváncsú koherencia-szerkezet valószínűsítése. Az ellentétezt bevezető „Da macht ein Hauch mich von Verfall erzittern” sorban ugyanis a szintaxis nyelvi lehetőségei szerint a lehelet/fuvallat éppúgy hozzátartozhat a reszketés/megremegés, mint a hanyatlás képzetéhez – s ennyiben az egyik lehetőség egészen más értelmezési távlatba léptetheti a szemantikumot, mint a másik. És hasonlóképpen a szonett 7. és 8. sorában. Mindenesetre az a tény, hogy a tercettekben „a természet idegensége alapján bekövetkező önmegbizonyosodás” áll

ellentétben „a természettel való érintkezés”, az azzal való összetartozás(?) kvartettekbeli tapasztalatával, a vers ettől még képes – legalábbis a régi hangulatlírai paradigma értelmében – olyan konzisztens esztétikai tapasztalatot kiváltani, amely nem szenved a szintaktikai stabilizálhatatlanságok relativizmusától. (vö.: Preisendanz *i. m.* 237-240.) A stabilizálhatatlan szintaxis esetei arra intenek, hogy ilyenkor talán nem „lehetséges” világok *mutatkoznak* meg, hanem olyan *nyelvi-retorikai* világok képződnek, amelyek – éppen, mert nem maradéktalanul „látványszerűek” – csak részlegesen tárulnak fel a kijelentés-logikai nyelvértés látószögében. Hogy itt azután a kontrasztosság vagy a korrespondencia effektusai vezérlik-e a vers befogadhatóságát, alighanem nagyban függvénye annak a hatástörténeti dialektikának, amely időről-időre termékeny kapcsolatokat létesít a változékony elvárési horizontokkal. A stabilizálhatatlan szintaktikai mozgások tehát nem vetik szét a versszerkezetet és nem veszélyeztetik a mű hangtestében is ott uralkodó harmonikus összehangzást: feloldhatatlanságuk inkább gazdagítja, temporális értelmezhetőségi potenciállal tölti fel a szöveg szóképretorikai szerkezetét. Úgy vélem, ilyen esetekben mind az összetartottság dekonstruktivista-, mind pedig a széthangzások strukturalista felülírása beleütközik a maga határaiba – s ez aligha válik a költemény hátrányára.

A *Verwandlung des Bösen* remekbeszabott strukturális szemantikai értelmezése – a vállalkozás egyik legnehezebb feladata – mellett, amennyire sajnálatos a Heidegger-értelmezte *Geistliche Dämmerung* mellőzése, olyannyira kiemelkedőnek bizonyul az értekezés *An die Verstummen-*, *Abendländisches Lied-*, *Untergang-* és *Offenbarung und Untergang*-elemzése. E nagyon eltérő grammatikájú darabokról szólva Csúri értelmezései arról tesznek tanúbizonyságot, hogy választott eljárása a szövegtípusok változó igényeihez rugalmasan alkalmazkodó technikákat is mozgósítani tud, amelyek egyaránt képesek neoromantikus, klasszikus-modern vagy expresszionista lírai szövegstruktúrák „megszólaltatására”. Ami egyszersmind azt is jelenti, hogy az irodalmi olvasás elméletileg következetesen érvényesített rendszere – filológiai közfelfogásunk nem kis részének vélekedésével ellentétben – nem a művek teoretikus pozícióknak való kényszerű megfeleltetésében érdekelt, hanem épp ellenkezőleg, magának a szövegnek a saját konzekvenciájában való legteljesebb önmegnyilvánítását teszi lehetővé. Ráadásul úgy, hogy a saját értésmódjuk szerint „megszólaltatott” művek az olvasástapasztalatban maguk viszik színre a közlésképeségük és megszólító erejük közti esztétikai értékkülönbségeket.

A filológiai részletekben nem mindig termékenyen elmerülő akríbia jegyében, persze, olyasmiket is szóvá lehetne tenni, vajon a korai Trakl-művek poétikai alkatának vizsgálatakor kielégítő-e a szimbolizmus kérdéskörét Hoffmann 1987-es könyvéhez igazodva előhívni, különösen annak tükrében, hogy Benjamin óta e szóképek ügyében még afelől sem lehetünk bizonyosak igazán, szimbólumok-e egyáltalán vagy inkább az allegorikus hozzárendelések esetei. Ráadásul anélkül, hogy a dolgozat belebocsátkoznék a lelki *tájak* szimbolizációs lehetőségei, illetve a „szimbolista” líra, különösen Baudelaire-nél beszédes „anti-natúr” fordulata közti értelmezői pozíciókülönbségek feltárásába (40-42. l.). E kiragadott példa elsősorban arra emlékeztethet, hogy ilyen és hasonló (például a lírai beszéd

elszemélytelenedésének majd Benn-nél és Celan-nál bekövetkező kiteljesedése) esetekkel szemközt miként lehet majd a későbbiekben fölvetni annak általánosabb kérdését, vajon irodalomtörténeti nézetben is képes-e a lehetséges világok elméleteiben megalapozott szöveginterpretáció olyan kivételes eredmények fölmutatására, mint amilyeneket a szövegvilágok konstrukciós elveinek feltárása területén mondhat a magáénak. Minthogy azonban ilyen messzebb vezető összefüggések felnyitását a monográfia itt nem tartotta a feladatának, a példával mindössze arra szerettem volna föl hívni a figyelmet, hogy végül az immanens szövegszerveződési elvek poétikai viselkedésének feltárása sem kerülheti meg a mindig hatástörténeti összefüggésben megszólaló irodalmi szövegek szisztematikus időbeli hovatarozásának kérdéseit.

Csúri Károly munkájának értékelését itt nem lett volna kielégítő csupán az MTA doktori eljárási szabályainak formális követelményeire korlátozódva elvégezni. Éspedig nem azért, mintha a disszertáció és a szerző munkássága ne teljesítené fölényesen az azokban előírt követelményeket. Minthogy a *Konstruktionsprinzipien von Georg Trakls lyrischen Textwelten* c. értekezés eredendően egy nagyon is élő szakmai kérdés, nem pedig a fokozatszerzés pragmatikája jegyében íródott, messzemenően rászolgált a szélesebb összefüggésben való mérlegelésre. A disszertáció az utóbbi évtized magyar irodalomtudományának egyik kivételes, sőt, talán legemlékezetesebb teljesítménye. Ezért az akadémiai fórum előtti értékelésnek mindazokat a szakmai-irodalomtudományi alapkérdéseket is illet irányzati összefüggésekben szóba hoznia, amelyek felől más irodalomértelmező iskolák is párbeszédbe léphetnek e kiemelkedő munka eredményeivel. Ennyiben tehát nem csupán az ún. „minősítési eljárás” előírta feladatokat tartottam szem előtt, hanem azzal a szakmai figyelemmel igyekeztem ennek az imponáló, és itthon ritkaságértékű értekezésnek megfelelni, amely azt a ma is jól látható jelentősége alapján megilleti.

Bp. 2017. június 22.

Kulcsár Szabó Ernő